

L'aixecament de 1835 com a fenomen contrarevolucionari

Catalina Cañellas Carbonell

Aquestes primeres Jornades d'Estudis Locals de Manacor em permeten fer una reflexió d'un fet històric i transcendent de la història de Manacor i de la història del carlisme mallorquí del segle XIX. La meua comunicació té una introducció per situar el conflicte en el seu marc històric i un desenvolupament de "sa llorençada" com a moviment contrarevolucionari.

Marc històric del conflicte

L'aixecament de Manacor de 1835, conegut popularment com "sa llorençada", l'hem de situar dins el context històric del regnat d'Isabel II i els enfrontaments liberals - absolutistes que donen lloc a la primera Guerra Carlista (1833-1840).

A Mallorca, Isabel II fou proclamada reina sota la regència de la seva mare M. Cristina el 14 de desembre de 1833. La proclamació de "soberana de las Españas" va tenir lloc els dies 15, 16 i 17 de desembre, i se celebraren grans festes en el seu honor.

Durant el seu regnat pren forma una situació política que s'ha anat teixint durant el segle XVIII i començament del XIX: la divisió d'Espanya en dos grups antagònics: els liberals i els absolutistes, la qual cosa provocarà una guerra civil sota el pretext d'un enfrontament dinàstic.

Els primers representen l'evolució del país cap a la democràcia; els segons, el manteniment de l'Antic Règim i tot el que això suposa. Els liberals acceptaran com a reina Isabel II, mentre els absolutistes donaran suport a D. Carlos Mª Isidro, formant el moviment carlí defensor d'una política antiliberal, defensor de l'Antic Règim amb una monarquia absoluta, una església privilegiada i poderosa i una descentralització administrativa.

Mallorca es manté fidel al govern liberal, però sorgeixen protestes que demostren l'inconformisme d'un sector important de la població; no fan falta conjuracions i aixecaments que donen el seu suport al moviment carlí. Una d'aquestes protestes és "sa llorençada", un moviment oposat a les novetats perilloses de la revolució liberal i una defensa del passat de l'Antic Règim.

Els principals "conspiradors carlins" són els habitants de la Part Forana, de diverses condicions socials: nobles, arrendataris, petits propietaris, camperols, militars i, principalment, el clergat regular i també els rectors i capellans seculars.

L'aixecament carlí com a fenomen contrarevolucionari

El concepte de contrarevolució ha estat utilitzat per diferents historiadors¹, entre els quals, i recentment, Pedro Rújula², en el seu llibre *Contrarevolución, Realismo y Carlismo en Aragón y el Maestrazgo, 1820-1840* on proporciona un enfocament de la temàtica carlista com a fruit de tot un procés històric en què la qüestió dinàstica que crea el terme carlistes (com a seguidors de Don Carlos) és només una excusa.

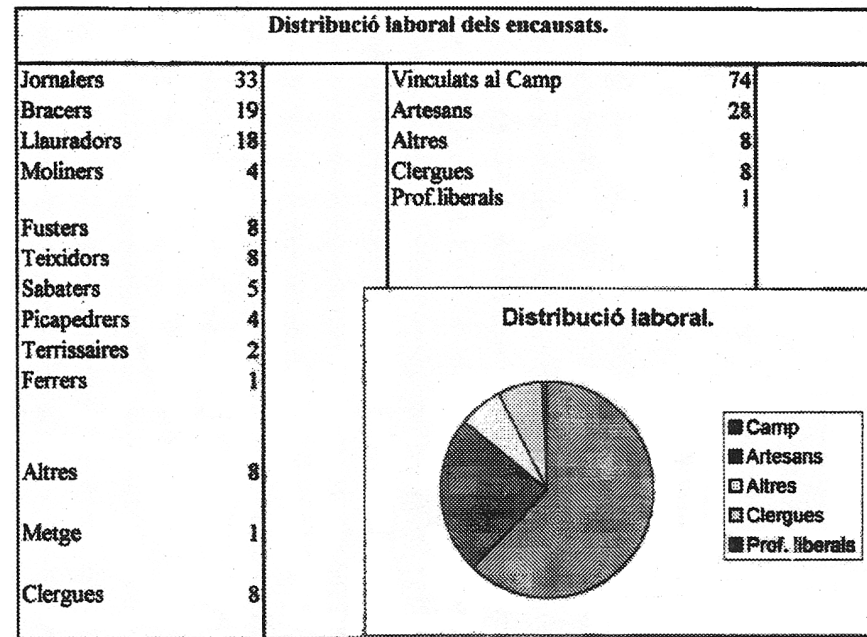
Així, P. Rújula considera tot el moviment carlí espanyol com una "contrarevolució" amb les mateixes característiques que els moviments europeus. Una contrarevolució es caracteritza per:

1. Alçaments contra un règim revolucionari oposant una proposta involucionista.
2. Alçaments de base camperola.
3. Importància de les relacions rurals, de la comunitat, en la configuració dels aixecaments.
4. Desenvolupament dels alçaments en el medi rural.
5. Importants causes econòmiques darrere les insurreccions.
6. Presència del binomi violència - guerra civil.
7. Extracció popular dels caps de la insurrecció.
8. Decisiva participació del clero.

Aquest tret és aplicable, si bé a petita escala, als fets ocorreguts l'agost del 1835 a Manacor.

1) *Els primers esdeveniments del conflicte el situen en el medi rural amb una important base camperola.* L'estudi de les persones encausades per la Comissió Militar Executiva que recull Fuster Forteza ens dona la informació de 216 encausats. Sabem la situació laboral de 118 d'aquests: més d'un 60% són gent del camp: jornalers, bracers, llauradors; més d'un 20% són artesans i un 6% clergues de diferents categories. En canvi, només trobam una persona amb professió liberal: el metge Jaume Botellas.

1. Pedro Rújula ens menciona Jaume Torras, Josep Fontana, Alberto Gil Novares, Vicente Fernandez Benítez i altres.
 2. Pedro Rújula (Alcañiz, 1965) és doctor en Història per la Universitat de Saragossa, professor del Departament d'Història Moderna i Contemporània. Especialista en el tema carlista i moviments contrarevolucionaris i és autor, entre d'altres, de *Rebeldía campesina y primer carlismo*, i *Los orígenes del Carlismo en Aragón*.

Encara que sigui de poca importància, vull remarcar que l'apartat "Altres" de l'anterior quadre estava format per: un pregoner, un enterrador, un estudiant, un soldat, una fornera i una comare; podríem dir que és una variada representació social de grups heterogenis.

Tot aquest substrat de població dona el seu suport a l'aixecament i, en general, la societat camperola de Manacor protegeix els insurrectes. Demosta aquest fet un ban del capità general del 10 de desembre que demana que no es doni protecció als fugitius carlins. Recull J. Llabrés la següent notícia:

*"El Capitan General publicó un bando encaminado a deshacer la escandalosa protección que los habitantes del campo dispensaban a los cabecillas y demas comprometidos en la conspiración carlista de Manacor."*³

2. *El medi rural facilita la insurrecció i la resistència*, si l'aixecament s'hagués produït a ciutat la intervenció militar hagués estat immediata. La part forana va donar unes hores als conspiradors per organitzar-se, tot i que no les varen aprofitar. Es limitaren a fugir i a refugiar-se, normalment no gaire lluny, molts d'ells en el mateix terme, a diferents possessions. El fet que no hi hagués cap resistència a les Milícies Nacionals, encara que va facilitar un desenvolupament sense cap vic-

3. LLABRÉS, J., *Noticias y relaciones históricas de Mallorca*. Tom II, pàg. 593.

tima, demostrà que tota aquella gent que havia proclamat rei Carlos Mª Isidro com a Carles V no tenia cap sortida que no fos fugir. Ara bé, si els "carlins" de Manacor no varen oposar resistència i no es varen organitzar per lluitar contra l'arribada de les tropes liberals és fruit d'una terrible confusió.

Segons la versió, crec que bastant encertada, del pare Benito Riera, existia a Mallorca una coordinació entre els pobles perquè es produís un alçament generalitzat dia 11 d'agost, però l'arribada a la badia de Palma d'una esquadra francesa va fer suspendre aquella projectada "revolució". Pareix que al poble de Manacor no va arribar aquesta notícia, sinó una de totalment diferent. Un taverner que havia estat a ciutat va informar de la victòria de Carles V.

Pens que aquesta versió del P. Riera dona llum a la situació. No es va produir resistència ni organització contra les tropes liberals perquè ells estaven convençuts de la victòria de Carles V i esperaven l'arribada de tropes carlistes.

Podem dir que aquí el medi rural no va afavorir la resistència, sinó que posà en evidència la ignorància d'un poble per la falta de bones comunicacions al començament del segle XIX.

3. *Un altre punt que coincideix amb les característiques generals d'un fet contrarevolucionari és anar contra els liberals i el que ells representen; tot el conflicte té com a primer detonant el fet de marcar les cases dels liberals amb creus. Això provoca la resposta liberal de cercar els autors de les pintades i empresonar-los. Però qui són aquestes presos?*

Martín Bonet, clergue no tonsurat; Jaime Jaume, també clergue no tonsurat, Francisco Fabregues, de la Milícia provincial (aquests tres menors d'edat); i, finalment, Juan Nadal, de 26 anys.

No pareix que la repressió contra aquests presumptes conspiradors fos ni efectiva, ni eficaç, sinó tan sols una mica de farsa; perquè, a tot això, cal dir que Martín Bonet, clergue, és germà de Mateu Bonet, comandant, i un dels "liberals" que troba pintades a caseva i que, posteriorment, ajudarà en l'alliberament dels presos i la destrucció de les actes del procés. Aquesta actuació li costarà un Consell de Guerra que el desterrarà per quatre anys a Barcelona.

4. *El fenomen violència - Guerra Civil no es desenvolupa a Manacor com a territori de Guerra Civil, però sí que es dona una forta repressió sempre cap als liberals. Encara que els carlistes acusats de les pintades són empresonats, els liberals captius haurien pogut ser executats; la manera d'aquestes morts varia, des d'afusellar-los, deixar-los morir de gana, o cremar-los a una foguera. Finalment se salvaren perquè es va decidir deixar les execucions per al dia següent i que així poguessin confessar.*

Ara bé, una insurrecció sempre serveix per desplegar violència i també és converteix en un moment de venjances personals: en Bartomeu Riera, àlies Tagal, va empresonar el seu sogre Cristóbal Riera i el va ferir gairebé de mort; les raons, en aquest cas, res no tenen a veure amb qüestions polítiques sinó amb motius econòmics que ja existien abans.

5. *El cap de la insurrecció és sense cap dubte Francisco Más, que actuà en tot moment com a "líder" únic i indiscutible del grup. A la reunió en el Jardí d'en Fullana, on s'acorda alliberar els presos carlistes, hi trobam uns 70 homes, alguns d'ells armats, sota la direcció de Francisco Más, que dividí el grup en dues partides: una a les seves ordres i una altra encapçalada per Bartolomé Fiol, un moliner.*

El mateix Francesc fou qui alliberà els presos carlistes acusats de les pintades i a la seva casa es reuní l'anomenat "Pretorio Consular", que no era res més que una junta revolucionària. Cal dir que intentaren elegir un batle carlista; el càrrec seria per Antoni Vallespir, mariner.

Tot i que resulta curiós, no vull oblidar que Francisco Mas anava vestit de "realista" amb "charretera i alto plumero", que va ser un autèntic carlista que fugí de Mallorca i morí a Morella el 1835, quan Carles era comandant de l'exèrcit. Gabriel Fuster ens diu sobre Más:

*"Resulta indudable que D. Francisco Más fue el jefe principal, sino el único, de la rebelión; hombre decidido y enérgico, cuyas dotes de mando son indiscutibles y que en la peregrinación a que le obligó la derrota murió, siendo Comandante del ejército de D. Carlos, a consecuencia de una herrida que recibió en Morella en el año 1835."*⁴

6. *Quant a la participació del clergues, no pot ser més activa en els orígens del moviment, durant el transcurs dels esdeveniments i també a les conseqüències posteriors.*

Les arrels del conflicte sorgeixen a partir de les predicacions parroquials, que prenen partit per la defensa del carlistes i el rebuig cap als liberals.

*"Aquesta sublevació és fruit de motivacions locals que trobaren un ambient adequat a la tensió general existent. El rector de Manacor Miquel Bordoy Tallades va haver de ser retirat de la seva parròquia per les seves idees polítiques de reconeguda arrel carlista, i fou substituït per un germà seu"*⁵

Aquest també va haver de ser substituït, cosa que va complicar les coses al Sr. Bisbe Pérez de Hirias. El poder polític pretenia que el bisbe nomenàs ecònom de Manacor el caputxí exclaustat P. Llorenç de Mallorca.

*"Se sirva disponer que el P. Lorenzo de Mallorca, religioso capuchino exclaustado, de toda mi confianza, se trasfiera a esta vila (Manacor) con título de ecónomo, a tomar las riendas de esta iglesia, con prevención de que se persone a recibir las instrucciones que me reservo comunicarle de palabra, relativas a la mejora del espíritu público."*⁶

4. FUSTER FORTEZA, G., Un alzamiento Carlita en Mallorca. 1945, p. 49.

5. FERRER FLOREZ, M., Història Comtemporanea de Mallorca. Dins Historia de Mallorca, coor. per Mascaró Pasarius.

6. XAMENA, P., Història de l'Església de Mallorca. Ed. Moll, Palma de Mallorca, 1986, p. 297.

Però el bisbe no va acceptar les ordres dels polítics liberals, nomenà ecònom de Manacor Llorenç Homar. Després del 5 d'agost comencen les desercions: expulsió de l'illa del secretari episcopal per ordre del Govern, dimissió del vicari general Joan Ferrà i renúncia del mateix bisbe, que deixa la diòcesi en mans de Joan Muntaner García. No crec que hi hagi una única causa a la seva renúncia, sinó que es combinen diferents factors: la impotència per fer front als problemes de la diòcesi, una malaltia crònica que va empitjorant, i un malestar amb les autoritats civils que l'obliguen a un confinament voluntari.

L'historiador Modesto Lafuente relaciona directament l'aixecament de Manacor amb la resignació del bisbe.

"Dio ocasión a ella una especie de destierro que hubo de imponerse a sí mismo el obispo de la diócesis, de resultas del mal efecto que produjo el haberse resistido su ilustrísima a la imposición de nombrar cura a un fraile de opiniones ultraliberales. En un país donde el sentimiento religioso es tan profundo como en Mallorca, no era de extrañar que el pueblo de Manacor se amotinase en la noche del 9 de agosto(1835), aunque sí lo fue que se propasase a desarmar a los urbanos y hasta proclamar a Don Carlos rei ...".

La causa immediata de tot aquest "rebombori" foren les pintades a les cases dels liberals; entre els culpables es troben dos clergues joves encara no tonsurats. Encara que ells són considerats culpables i empresonats, no crec que actuassin aïlladament; o feren les pintades manats per qualcú o aquest fet va ser una "cosa d'al·lots" a la qual es donà massa importància i transcendència o, segons la versió del P. Benito Riera, els culpables foren els liberals, que després acusaren els frares a causa de l'odi que existia cap a ells.

En el transcurs dels esdeveniments, els frares dominics, encara que estaven més pròxims al moviment carlí que al liberal (segons les fonts), mantenen una postura contra la violència i intenten que no hi hagi víctimes.

Los dominicos de Manacor, no comulgaron con las ideas de los liberales, lo confesamos... Carlistas eran los dominicos de este convento; pero no trabajamos ni directa ni indirectamente para promover la intentona del año 1835.⁸

Tant Fuster com Riera rebutgen enèrgicament que el prior dominic, el pare Domingo Perelló, assistís a la reunió del Jardí d'en Fullana i defensés la causa de Carles. Tampoc no donà la seva autorització per repicar les campanes del convent proclamant rei a Carles V, sinó que els amotinats actuaren per la força.

Els frares dominics assistiren espiritualment els presoners liberals i intercediren davant els conspiradors carlistes per evitar les seves morts.

"Estos dos padres (Domingo Perelló i Ramón Galmés) tuvieron palabras de consuelo para todos... les añadian que no perdieran todas las esperanzas, porque les prometían trabajar cuanto pudieran para evitar este fusilamiento tan

contrario a las leyes... conforme a estas promesas, los dos padres dichos y otros del mismo convento visitaron a los principales carlistas suplicandoles que desistieran de sus locos propósitos a al menos esperaran confirmación del cambio de situación política y después podrían sumariar a los presos conforme a la Ley".⁹

L'arribada de les tropes liberals va fer que la gent començàs a considerar-los els culpables, conspiradors i fomentadors de la rebel·lió. Fuster Zaforteza els considera "inculpados públicos i exculpados por la audiència". Els que varen ser condemnats foren els fugitius: Caldentey, Más i Sard i el P. Domingo Perelló, superior del convent, que fou empresonat un any a la torre de l'homenatge del castell de Bellver i després privat de tornar a Manacor. Al final, tots varen ser exclaustrats i perderen els seus béns, terres i dominis i un poder privilegiat de molts de segles enrere.

Crec que cal destacar el cas de la família Caldentey. Entre els seus membres trobam el P. Domingo Caldentey, un dels fugitius que anà a Roma. Els seus nebots Francesc i Rafel, també dominics, es veren afectats més que per la persecució als carlistes per l'exclaustració. Tots ells es refugiaren en uns primers moments a Palma, al carrer Morey, a Can Oleza. Aquesta família noble tenia possessions a Manacor que eren cuidades pels Caldentey coneguts popularment com de Can Olesa.

Domingo Caldentey residí al carrer Morey almenys fins l'abril de 1836, després es va exiliar a Itàlia, igual que Francesc, que fugí amagat dins una barca de vela del Port de Sóller. En Rafael Caldentey, que després seria conegut per la fundació de les Germanes de la Caritat i per ser rector de Santa Maria, va ser el que visqué més temps a Palma, fins l'any 1842, quan davant la impossibilitat de ser ordenat sacerdot -per la prohibició de 1840 del Govern de conferir les ordes sagrades els bisbes espanyols- decidí anar a Gènova, a la residència que Monsenyor Cabrera havia obert per a seminaristes espanyols que volguessin continuar els estudis i arribar a sacerdots. Allà fou ordenat pel cardenal arquebisbe de Gènova i retornà a Mallorca l'any 1845.

7. Aquest darrer punt ens permet dir que, tot i no haver-hi a Manacor suport de la noblesa a favor dels carlistes, sí que podem dir que els Oleza participaren indirectament ajudant els frares fugitius. És sabut per tots que els frares, fossin "carlins" o no, sempre varen ser protegits per algunes famílies nobles mallorquines que en ocasions han estat hereves dels béns que se salvaren de l'exclaustració. També coneixem certa relació de Jaume Ignasi d'Oleza amb la família reial de Carles V, ja que els seus fills Joan i Ferran residien a Gènova igual que Jaume, que estava casat amb Ana M. Cabrera, i que el tingueren per professor de matemàtiques¹⁰. És, per tant, probable que també es relacionassin amb Rafael Caldentey.

7. Agafat de MATEU MAIRATA, G., Obispos de Mallorca. Ed. Cort. Mallorca, 1985, p. 502.

8. RIERA MESQUIDA, B., La orden de Predicadores en Manacor. Cap XXIX: XXX. Ed. S. Pizà. Palma, 1913.

9. RIERA MESQUIDA, B. Op cit.

10. Trobam aquesta informació a CAPÓ JUAN, J. "El Rector Caldentey", que la recull, entre d'altres, de OLEZA Y DE ESPAÑA, J. "La familia Oleza en Mallorca", "Biografía de Monseñor Cabrera".

Per finalitzar i com a conclusió, cal fer obligada referència al fracàs del moviment.

Un alçament aïllat i sense recolzament d'altres pobles estava abocat al fracàs, crec que els manacorins no volien iniciar una revolta en solitari sinó que esperaven un alçament generalitzat a la part forana; fou acordat a Inca, on es reuniren diferents dirigents de les principals poblacions, i decidiren que dia 11 d'agost sortirien al carrer, cridant "vives" a Carles V.

A tot això cal afegir la falta d'un projecte o una organització; els "il·lusos" carlistes pensaven que amb cridar "vives" a Carles V seria suficient, no varen saber manejar unes masses disposades a seguir-los i donar-los el suport necessari.

Els caps de la revolució pensaren que tots els seus esforços havien de centrarse a fer adeptes a la causa pel procediment d'adular els baixos instints: cap programa no ens han transmès, amb cridar "vives" a Carles V creien que les turbes pensarien ja com ells, i oblidaven que les masses no pensen i per això s'arrosseguen i les remolca qui d'elles sap aprofitar-se'n. I possiblement sigui aquest el millor elogi que podem fer del romàntic alçament: que no varen saber o no volgueren manejar la gent, que pareix que estava amb ells i que va aprofitar la llibertat per esgargamellar-se i es va sotmetre fent-se vertaderament liberal com mai no ho havia estat¹¹.

Bibliografia

- CAPÓ JUAN, J., El Rector Caldentey. Gràfiques Miramar, Mallorca, 1990.
FUSTER FORTEZA, G., Un alzamiento Carlista en Mallorca, 1945, i Història de Manacor, Palma, 1996.
FERRER FLOREZ, M., Història política Contemporània de Mallorca 1808-1868. En Historia de Mallorca II Mascaró Pasarius.1975.
MATEU MAIRATA, G., Obispos de Mallorca. Ed. Cort. Mallorca, 1985.
LLABRÉS, J., Noticias y relaciones históricas de Mallorca. Tomo II.
RIERA MESQUIDA, B., La orden de Predicadores en Manacor. Cap XXIX; XXX. Ed. S. Pizà, Palma, 1913.
RÚJULA, P., Contrarevolución. Realismo y Carlismo en Aragón y el Maestrazgo, 1820-1840.
Gran enciclopèdia de Mallorca. Palma, Promomallorca, 1989-97.

11. FUSTER FORTEZA, G., Op. cit. p. 58-59.

Ciudadans de primera. Manacor al segle XIX. Elecciones a Corts (1837 - 1899)

Francesc Sàez i Isern

Introducció

En el llibre Die Balearen (Les Balears, descrites per la paraula i el dibuix), de l'Arxiduc Lluís Salvador, es diu, parlant de Manacor:

"Manacor és un poble els habitants del qual es dediquen preferentment a l'agricultura; la ramaderia està especialment en auge. El comerç és tan florent que té lloc un dia de mercat setmanal i tres fires anuals. La indústria més important de Manacor la constitueix la fabricació de terrisseria, principalment de grans teules (...) Hi ha a més dos molins de vapor."

Tenim, doncs, un poble que, amb una economia bàsicament agrària, inicia al llarg del segle XIX una forta dinàmica expansiva, és a dir, un procés que implica necessàriament contrastos, tensions, moviments polítics i, sobretot, uns protagonistes; unes classes dirigents que amb els seus actes, amb la seva posició econòmica i social i amb els seus interessos polítics, feren història, una història que, tal vegada, i com és lògic, no és tota la història del poble, però sí una bona part d'ella i no la menys important.

Aquest treball pretén, doncs, desvetllar alguns d'aquests fets i conseqüentment omplir una nova pàgina de la història de Manacor que, a poc a poc, a petites o grans dosis, ens va donant a conèixer un passat, en gran part encara ignorat, que, en el tema i període que tractem, abraça temporalment dues importants etapes del segle XIX, la que va des de 1837 a 1867 i posteriorment de 1877 a 1886, és a dir, el període en què les lleis electorals es feien sota un criteri censatari; i la que abraça la dècada dels 90, o sigui, de 1890 a 1899 i que es va desenvolupar sota una Llei de Sufragi Universal, la de 1890.

Per altra banda, el període de 1868 a 1876, que xapa l'etapa censatària, és deixat de banda, per una part, per la complexitat, que el fa mereixedor del seu propi estudi; i per altra, perquè hem considerat que la comparació entre els fets censatari i universal s'assoleix millor utilitzant la Llei Electoral de Sufragi Universal de 1890, a més de permetre'ns establir, encara que a grans trets, la situació amb què finalitza el segle XIX.